

A Szépirodalmi Figyelő körkérdéssel fordult a kortárs magyar kritikai élet résztvevőihöz, aktív alakítóihoz azt tudakolván: miért nincs ma Magyarországon értékelő irodalmi kritika? A felvetett probléma kapcsán eljuttatta a megkérdezettekhez előfeltevéseit, ezzel biztosítva a méltányos vitához szükséges feltételeket.

Meglátásunk szerint a beérkezett válaszok, bár nem feltétlenül reprezentatívak a kritikai élet egészére nézve, jól jelzik a témával kapcsolatban meglévő, eltérő megközelítéseket, így jó sorvezetőként szolgálhatnak a vita továbbviteléhez.

A Szépirodalmi Figyelő természetesen készséggel fogad további hozzászólásokat is a szif@racio.hu címen.

VITAINDÍTÓ

A kortárs irodalmi életben jelenlévő kritikaírói attitűd kevés kivételtől eltekintve alapvetően affirmatív. Nem kell rendszeres folyóirat-olvasónak lenni ahhoz, hogy észrevegyük: kritikásaink túlságosan nagy jóindulattal fordulnak az értékelendő művek felé. Irodalmi kritikásaink jámborsága már csak azért is szembetűnő, mert az utóbbi időszakban a film- és színházkritika (elsősorban a kapcsolódó fórumok, így a blogok és magazinok alternatív véleményformálási gyakorlata miatt) jóval bátrabb és szókimondóbb lett. Bár a fiatal irodalmi nyilvánosságot egyre inkább meghatározó internet sajátos terei elvileg az irodalmi kritika „demokratizálásának” irányába hatnak, a Könyvesblog megindulásával egy időben feléledő ún. kis kritikavitában felvetett valódi problémák továbbra sincsenek megnyugtatóan körüljárva.

Az irodalmi kritika jól érzi magát nyomtatásban. Eddig nem hozott lényegi változást a szöveget hordozó és megjelenítő eszközök technológiai fejlődése. Egy kritikát vagy recenziót közlő portálon ugyanazok a normák érvényesülnek, mint egy folyóiratnál, az irodalmi közélet analóg valósága pedig továbbra is a legrosszabb értelemben vett kon-

zervatív irodalmárokat nevel ki magából: egy újírtásra képtelen, normakövető nemzedéket. Ezért a jelen irodalmi nyilvánosság mintája nem fenntartható, mert milyenségét sokkal inkább irodalmon és kritikán túli, mint irodalmon és kritikán inneni szempontok határozzák meg. Az ilyen szempontok közé tartozik az alkotó és a kritikus közötti személyes ismeretség hatása, a kanonikusnak számító vélemény hiperkorrekt továbbörökítésének feltétlen igénye és egy sajátos értelemben vett publikációs kényszer. Ezeket a szempontokat persze sosem lehet teljesen kizárni a mindennapi praxisból; a baj akkor kezdődik, amikor ezek válnak meghatározóvá, és az olyan szempontok, amelyeknek a kritikai tevékenységet eredendően meg kellene határozniuk (így például az értékelő bemutatás), másodlagossá vagy egyenesen érdektelenné válnak.

Ha ez az értékelés megfelel a valóságnak, az olyan kérdéseket vet el, amelyek alkalmasak arra, hogy a jelenkori irodalmi kritikai gyakorlatot szinte teljes egészében aláássák. Ha az igazodás, a kanonikusnak való megfelelés és az önmagáért való dicséret kritikája kiszorítja az „igazmondó kritikát”, amely egy plurális értékmézőben is hajlandó véleményt megfogalmazni, akkor a visszajelzésből, az értő olvasásból származó energiáit veszíti el az irodalom. Ha pedig az irodalom lényegének táplálására szolgáló műfaj az irodalmon kívül kerül, akkor diszfunkcionálissá válik.

Mindezek alapján kérdezzük az irodalmi nyilvánosságot jól ismerő, a fenti értékeléssel és a benne rejlő előfeltevésekkel nem feltétlenül egyetértő irodalmárokat, mit gondolnak: *miért nincs ma Magyarországon értékelő irodalmi kritika?*

Horkay Hörcher Ferenc

JÁMBORSÁG KONTRA ÉRTÉKELÉS?

A hazai kritikai élet kétségtelenül sok sebből vérzik. Ezért hálásak lehetünk a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőinek, amiért ismét és elvi igénnyel vetik fel a kritikaírás problémáját. Ám ha már kritikánál tartunk, nem állhatom meg, hogy ne tegyem szóvá, nem értem a kérdéseket. Egyfelől ugyanis mintha azt látszanának nehezményezni, hogy a hazai irodalomkritika túlságosan is lágyszívű és jámbor: „kritikásaink

túlságosan nagy jóindulattal fordulnak az értékelendő művek felé. Irodalmi kritikuskaink jámborsága már csak azért is szembetűnő...” stb. Ennek magyarázatául az igazodni akarást, a kánonnak való megfelelés igyekvését mint veszélyforrást ajánlják figyelmünkbe. Ám konklúziójuk nem pusztán a műimmanens és drákóibb hangvételű kritikusi attitűd felé mutat, hanem mintha azt igényelné, hogy valamifajta értékelő bemutatást végezzen el a kritika a művel kapcsolatban. Nemcsak az a bajom ezzel a gondolatmenettel, hogy logikailag nem tűnik koherensnek, hiszen a jámborság nem ellentétes fogalompárja az elemző értékelésnek. Hanem az is, hogy nem értek egyet azzal, hogy híján lennénk az elemző-bemutató kritikátípusnak. Mi több: főleg a szakfolyóiratok recenziórovataiban túlságosan is meghatározónak érzem az irodalomelméleti fogantatású műkritikát, amely alig-alig tekinthető kritikának, és sokkal inkább felel meg valami tömörített elemző tanulmánynak műfajilag.

Hozzám ugyanis az a kritika áll közel, amely valóban mer ítéletet alkotni, még rövidebben ítélni. A *judgement*, vagyis az ítéelőerő, az ízlés működtetése lenne szerintem a kritikus legfontosabb feladata, ha tesszik, hivatása. Ez a koncepció természetesen kedvenc korszakomra, a felvilágosodás korára vezethető vissza, amikor elsőként talán a brit és a francia folyóirat-kultúrában alakult ki a kritikaírás mint ízlésítéletek bátor meghozatalának gyakorlata. Ez a természetes ízlésképességen alapuló elképzelés jelenik meg mondjuk David Hume-nál vagy Denis Diderot-nál, akik úgy gondolják, mindnyájan rendelkezünk annak képességével, hogy ítéletet alkossunk a körülöttünk lévő dolgok esztétikai minőségéről. Persze a reneszánsz humanista és felvilágosodás-kori *Bildung*-ideálnak megfelelően e kritikaelméletek is mind számot adnak arról, hogy csak az reménykedhet abban, hogy az ízlés helyes mércéjére rátalálhat, aki pallérozza magát, csiszolja elméjét, összehasonlítások révén szerez gyakorlatot, vagyis tapasztalt és képes az előítélet-mentes gondolkodásra is.

A felvilágosodás kritikus-ideálja persze idealisztikus. Ennek legnyilvánvalóbb bizonyítékát az a Kant adja, aki úgy képzeli, hogy az egymással vitában álló kritikusok képesek egymást racionálisan meggyőzni arról, hogy mi is lenne egy-egy esetben a követendő mérce. Mi már jól tudjuk, hogy ennek a tényleges művészeti világban vajmi csekély az esélye. Ennek ellenére nem szabad lemondani arról a törekvésről, hogy a személyes műveltségünk és világszemléletünk, egyszerűbb szóval tapasztalatunk szűrőjén átengedett ítéletünk igenis összemérhető lesz másokéval, és nem szükségszerűen fogunk egymás mellett értelmetlenül elmenni.

A tiszta ítéletre alapozott kritikaszemlélet jellemzése végett érdemes ezt összevetni mondjuk egy művészettörténész műalkotáshoz fűződő viszonyával. A bécsi iskola hagyományához tartozó művészettörténészre szakmája nem titkolt önkorlátozást kényszerít: egyenesen tilos arról beszélnie, mi az, ami tetszik neki, s mi nem. Marosi Ernő mesélte a tiszteletére tartott emlékezetes Disputatió, amikor az ő egyik tanulmányát vettem össze Radnóti Sándor ízléstörténeti tanulmányával, hogy őket annak idején tanáraik kifejezetten eltiltották az ízlés fogalmának használatától. Nyilván ma már nehezen tartható egy ilyen ortodox műtörténeti attitűd, de tény, a művészettörténészek sokszor még ma is úgy vélik, a tudományosság azt követeli meg tőlük, hogy az egyéni ízléspreferenciákat szorítsák háttérbe. E tekintetben mi a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Esztétika Tanszékén kifejezetten bátorítjuk az ízlésítéleten alapuló beszédmodot – persze nem az érvelés háttérbe szorítása érdekében, de akár bizony egyfajta szubjektív elköteleződést is feltételezve-megengedve.

Ha az ízlésítéleten alapuló kritikát preferálok, szembeállítva azt a műtörténeti távolságtartással, akkor persze még egy pillanatra vissza kell térnem az ízlésítéletek esetleges konfliktusának kényes kérdésére. Hiszen már maguk a felvilágosodás szerzői is sokat tépelődtek, hogyan is lehetne feloldani az ízlés relativizálódásának veszélyét, amivel nyilván hamar szembesültek az ítélezők. Nos, olvasatomban a Hume–Kant hagyomány egy olyan oda-visszahatást tételez, amely egyfelől úgy érvel, hogy az ízlésítéletek összezsengésének feltétele valamifajta közös tapasztalati horizont megléte, másfelől viszont azt is mondja, hogy az ízlésítéletek érvelő szembesítése képes e tapasztalati horizontok bizonyos fokú közelítésére. S e második tétel akár antik tapasztalatokig is visszavezethető – talán nem véletlen az, hogy az athéni polgároknak civil kötelességük volt a színház látogatása, a közös mítoszok és legendák élményszerű elsajátításában való részvétel. Feltehetőleg a mai magyar kritikai élet széttöredezettsége, táborlogikája is a közös tapasztalati horizont fájó hiányának megnyilvánulása, amely helyzeten e konfliktusos kánonképzés aztán maga is tovább ront.

Végül: a Kultúra és Kritika (KuK) honlapon jó pár éve szemlézzük a kortárs irodalmi és művészeti jelenségeket, eseményeket. Ám kezdetektől kimondott célunk volt az „ekéző” kritikától való tartózkodás. Ahogy célkitűzésünket megfogalmaztuk: „A KuK küldetése a pozitív, de nem a dicsőítő kritika gyakorlása: megfontolt választásunkkal és igényes – értő és közérthető módon kimunkált – véleményünkkel kívánunk

kitűnni a hasonló portálok közül.” Vagyis nem arra akartuk használni az internetes médium kínálta lehetőségeket, hogy kritikusai önkényt gyakorolva éreztessük – egyébként nem létező – hatalmukat a mű felett. Sokkal inkább az együttgondolkodás, a mű beleérező olvasatán keresztül ítéletalkotás volt kitűzött célunk. S mind a mai napig ez a szemlélet mozgatja szerkesztői és szerzői gárdánkat. Hiszen a megjelenő hatalmas és áttekinthetetlen kínálatot figyelembe véve már maga a választás is önkényes. Így pazarlásnak tűnik számunkra az érdektelennek tűnő munkák feldolgozása – a választásunk ennyiben már maga is elköteleződés, az elemzés ezt az első ítéletet mélyíti el, tartja fenn vagy éppen bizonytalanítja el.

Összességében tehát számomra és számunkra a beszólás, a művel szemben akár a kegyetlenségig kritikus hangütés nem járható út. Ezzel szemben célunk az ízlés révén történő eligazodás, megértés és az értékek felmutatása, ezen keresztül pedig a kultúra értő átörökítésében való részvétel.

Vörös István

A JÓ KRITIKÁRÓL

Sose éreztem, hogy az lenne a baj: túl jóindulatú a kritika. A jóindulat még egy kritikusként se válhat kárára. Persze a jóindulat nem összetévesztendő a jósággal. De milyen egy jó kritikus? Mégis hogyan jó? Mint ember, mint író, mint bíráló, mint értelmező? Jó kritikusa válogatja, hogy ezek a lehetőségek milyen belső struktúrában adják ki az ő hangját.

Azt viszont már éreztem, hogy nem elég jó a kritika. Hogy unalmas, sznob, tudományoskodó, álszent, hamis, tendenciózus. Mint olvasó azt várnám a kritikától, hogy izgalmas olvasmány legyen, esetenként izgalmasabb, mint a tárgy. Hogyan érhető ez el? Stílusparódiával. Esszéizálással. Elmélyült gondolatokkal. Szellemességgel. Okossággal. Eleganciával. Meg persze akár feltűnő negatív kritikával. Magában egyik se baj. Csak ne essen túlzásba! A negativitás, az okosság, a szellem. Még ha jobb is a kritika, mint az eredetije, ne tartsa magát fontosabbnak annál. (Lehet, hogy a kritika tárgya úgy viszonyul a kritikához,

mint egy festmény a reprodukciójához vagy újrafestéséhez?) Bármilyen is a kritika, meg kell benne lennie ennek az alázatnak; ha nincs, nem lehet jó a negatív kritika sem!

A kritikának a szellemi élet nyirokrendszerként kéne működnie, de ha nincs szellemi élet, akkor a kritika hirtelenjében értelmét veszti. A kritika problémáit nem tudjuk megoldani a szellemi élet általános problémáinak kezelése vagy legalább felismerése nélkül.

Való igaz, hogy a szellemi életben támadt űrök betöltésére az internet kínálkozik. Ha nincs kulturális televíziózás, vagy csak nyomokban található meg, ha ugyanez egyre inkább elmondható a rádióról is, ha a közbeszéd mint kulturális fenomén megszűnni látszik, akkor mindezeknek a pótszere lehet az internet. Ott persze nehéz az elmélyült beszédre alkalmat találni. A kritika helyét átveheti valami gyorsüzelő ostromozás, szókimondó irodalomellenesség, a kommersznek az étellel való összekeverése, a szórakozás előtérbe kerülése. Szórakozás valamin vagy valakivel.

A legnagyobb kérdés, mit kéne tennünk, hogy a szellemi élet helyreálljon. Remélhetjük-e, hogy a kritikairás felvirágzása ezt megoldja? Vagy épp fordítva, szellemi élet nélkül nincs esély a mély, beleérező, valóban bíráló, elfogulatlan kritikára? És a kritika fokozatos elsoványodása mellett mi várhat az irodalomra? Kritika és kritikái élet nélkül az irodalom az összeomlás szélére sodródhat. Az irodalom épületének összeomlása után, a romokon is jöhetnek létre művek, akár remekművek is. De sokkal nehezebben és ritkábban.

A szellemi életnek a remekművekre kéne épülnie. Azokat fölismerni, elismerni és megismerni viszont a kritika segíthet. De csak egy aktív, nem elkényelmesedett kritika veszi észre idejében a remekműveket.

A körkérdésben felsorolt, a kritikára nehezedő átkokkal mi a helyzet? Az elfogulatlan kritikának legnagyobb akadályja lehet a személyes jó viszony, a barátság, leginkább az épp ebből a célból (az objektív kritika megakadályozása céljából) létesített barátság. Persze az ilyesmi már nemcsak a kritikát, hanem a barátságot magát mint fogalmat is aláássa; az így barátkozó, magát valahová bebarátkozni szándékozó irodalmi szereplő egyúttal emberi értelemben is rombol. Az elfogulatlan kritikának legnagyobb akadályja lehet a személyes rossz viszony. De az elfogulatlan kritikának éppúgy akadályja lehet a személyes viszony teljes hiánya is. Az irodalom nem matematika, itt emberek közötti interakcióról van szó; a kritikusként meg kell ismernie, meg kell értenie a műben kirajzolódó személyiséget, amiben sokat segíthet a szerző szemé-